વૃદ્ધિ,વિકાસ અને પરિપક્વતા

મિતલ એમ.બાલધિયા
એસ.યુ.જી.કૉલેજ ઓફ એજ્યુકેશન

વૃદ્ધિ,વિકાસ અને પરિપક્વતા

વૃદ્ધિનો અર્થ-

વ્યક્તિની અંદર કે તેના શરીર પર થતાં માપી શકાય કે જોઈ શકાય તેવા પરિવર્તનને વૃદ્ધિ કહી શકાય.

આપણા હાથ-પગ અને અન્ય શારીરિક અંગોમાં પણ સમયની સાથે અમુક ચોક્કસ સ્તર સુધી વૃદ્ધિ થતી રહે છે.

વૃદ્ધિ,વિકાસ અને પરિપક્વતા

વૃદ્ધિની વ્યાખ્યા -

વૃદ્ધિ શબ્દનો ઉપયોગ સ્પષ્ટ રીતે માપન યોગ્ય પરિવર્તનો માટે થાય છે. - એસ.ડંડ્પાની

વૃદ્ધિ એ ઊંચાઇ,કદ અને વજન જેવા શારીરિક પરિમાણોના વધારાનું સૂચન કરે છે અને સામાન્ય રીતે તેનું ક્ષેત્ર માપન યોગ્ય પરિવર્તનો પૂરતું મર્યાદિત છે.

– એસ.એસ.ચૌહાણ

વૃદ્ધિ એ વાતાવરણની નહીં પરંતુ સજીવની અંદર થતી પોતાની ક્રિયાનું પરિણામ છે. - આર્નોલ્ડ ગેસલ

વૃદ્ધિ,વિકાસ અને પરિપક્વતા

વિકાસનો અર્થ–

વાતાવરણ સાથેની આંતરક્રિયાનું પરિણામ છે. વિકાસ એ સજીવમાં થતા ગુણાત્મક પરિવર્તન સાથે સંબંધ ધરાવે છે જનું પ્રત્યક્ષ માપન થઇ શકતું નથી.

વિકાસ

વિકાસની વ્યાખ્યા -

સજીવમાં થતાં ગુણાત્મક પરિવર્તને વિકાસ કહી શકાય. – એસ.એસ.ચૌહાણ

બાળકમાં થતા ગુણાત્મક પરિવર્તન જેવા કે બેસવા,ઊભા રહેવા અને વિચારવાના સામર્થ્યમાં થતા વધારાને દર્શાવવા માટે વિકાસ શબ્દનો પ્રયોગ થાય છે.
- એસ.ડંડ્પાની

વ્યક્તિના વર્તમાન પ્રતિચાર તરાહોમાં ફેરફાર લાવી તેના સામર્થ્ય,અન્ય વ્યક્તિ સાથેના તેના તફાવતના પ્રમાણ અને તેના વ્યક્તિત્વમા દેખાવમાં ગુણાત્મક વધારો કરે તેવી વ્યક્તિની તેના આસપાસના વાતાવરણ સાથેની આંતરક્રિયા એટલે વિકાસ.
– એસ.એસ.ચૌહાણ

વિકાસ અને વૃદ્ધિનો તફાવત

વૃદ્ધિ	વિકાસ
માત્ર શારીરિક ઘટના છે.	શારીરિક, માનસિક ફેરફારોના સંયોગથી પ્રાપ્ત થતી ક્ષમતા છે.
મોટા ભાગે વારસા પર આધારિત અને પ્રભાવિત હોય છે.	વારસો તેમજ વાતાવરણ બંને પરિબળોઆને અસર કરે છે.
જે તે અંગની પક્વતા સિદ્ધ થતાં વૃદ્ધિ અટકી જાય છે.	વિકાસ એ આજીવન પ્રક્રિયા છે,
આને વર્તન સાથે પરોક્ષ સંબંધ છે.	આને વર્તન સાથે પ્રત્યક્ષ સંબંધ છે.
આ સહજ પ્રક્રિયા છે.	આ સંકુલ પ્રક્રિયા છે.
કદનું માપ તે વૃદ્ધિ.	ક્રિયાનું માપ તે વિકાસ.
શરીરના કોઈ એક અંગ વિશેષનું પરિવર્તન સૂચવે છે.	વિકાસ સમગ્ર પરિવર્તન સૂચવે છે.

વિકાસ અને વૃદ્ધિનો તફાવત

વૃદ્ધિ	વિકાસ
વૃદ્ધિનું પરિવર્તન તરત જોઈ અનુભવી શકાય છે.	વિકાસ વર્તન દ્વારા જ જોઈ – અનુભવી શકાય છે.
વૃદ્ધિના અંતે શરીરનાં અંગોની પરિપક્વતા સિદ્ધ થાય છે.	વિકાસને અંતે વ્યક્તિ દ્વારા શિક્ષણ મેળવે છે.
વૃદ્ધિની સાથે વિકાસ હંમેશા સિદ્ધ થાય જ તેવું નથી.	વિકાસ માટે વૃદ્ધિ થવી આવશ્યક છે.
વૃદ્ધિનું માપન સરળ છે.	માપન કરવા ખાસ સાધનો અને પ્રવિધિ યોજવાં પડે છે.
ગર્ભાધાનકાળથી જ વૃદ્ધિની પ્રક્રિયા શરુ થાય છે.	વિકાસ જન્મ પછી ક્રમશ સિદ્ધ થાય છે.
વૃદ્ધિ ચોક્કસ મર્યાદામાં જ થાય છે.	વિકાસની સંભાવના વિશાળ છે.

વિકાસ અને વૃદ્ધિનો આંતરસંબંધ

- ✓ વૃદ્ધિ અને વિકાસ પરસ્પરાવલંબી છે.
- ✓ વૃદ્ધિ વગર વિકાસ અને વિકાસ વગર વૃદ્ધિ શક્ય નથી.
- ✓ વિકાસ નિરંતર ચાલતી પ્રક્રિયા છે જયારે વૃદ્ધિ ચોક્કસ સમય બાદ અટકી જાય છે. તેની દિશામાં ફેરફાર થાય છે.
- ✓ વ્યક્તિના વિકાસ પર અમુક સંજોગોમાં પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ અસર પડતી હોય છે.
- ✓ વૃદ્ધિને વિકાસના એક ભાગ તરીકે પણ જુએ છે.

વિકાસ અને વૃદ્ધિના સિદ્ધાંતો

- ✓ નિરંતર વિકાસનો સિદ્ધાંતો
- ✓ વિકાસની વિભિન્ન ગતિનો સિદ્ધાંત
- ✓ વિકાસક્રમનો સિદ્ધાંત
- ✓ વિકાસ-દિશાનો સિદ્ધાંત
- ✓ એકીકરણનો સિદ્ધાંત
- ✓ પરસ્પર સંબંધનો સિદ્ધાંત
- ✓ વ્યક્તિગત ભિન્નતાનો સિદ્ધાંત
- ✓ સમાન તરાહનો સિદ્ધાંત
- ✓ સામાન્યથી વિશિષ્ટ પ્રતિક્રિયાનો સિદ્ધાંત
- ✓ વારસો અને વાતાવરણની આંતરક્રિયાનો સિદ્ધાંત
- ✓ પૂર્વાંગાહીનો સિદ્ધાંત

વૃદ્ધિ અને વિકાસને અસરકર્તા પરિબળો

<u>વારસો –</u>

વંશાનુક્રમ કે વારસો એ વ્યક્તિની જન્મગત વિશિષ્ટતોઓનો સમગ્ર સરવાળો છે.

- ✓ શારીરિક વૃદ્ધિ
- ✓ બુદ્ધિની શ્રેષ્ઠતા
- ✓ વ્યાવસાયિક યોગ્યતા
- ✓ સામાજિક સ્થિતિ
- ✓ ચારિત્ર્ય
- ✓ મહાનતા

વૃદ્ધિ અને વિકાસને અસરકર્તા પરિબળો

<u>વાતાવરણ –</u>

વ્યક્તિની ચારે બાજુ આસપાસ જે કંઇ છે તે તેનું વાતાવરણ છે.

- ✓ શારીરિક વિકાસ
- ✓ માનસિક વિકાસ
- ✓ બુદ્ધિનો વિકાસ
- ✓ વ્યક્તિત્વ પર અસર
- ✓ વંશાનુક્રમ અને વાતાવરણ

પરિપક્વતાનો અર્થ,

પરિપક્વતાનો અર્થ –

કુદરતી રીતે વૃદ્ધિ થઈને વધુમાં વધુ કક્ષા સુધી પહોંચવાની પ્રક્રિયાને પરિપક્વતા કહેવામાં આવે છે.

પરિપક્વતામાં શીખવાની પ્રક્રિયામાં ઉંમર સાથે થનારા બધા જ પરિવર્તનોનો સમાવેશ થાય છે કે,જે પૂર્વ અભ્યાસ કે અનુભવના બદલે મુખ્યત્વે જૈવિક વૃદ્ધિ સાથે સંકળાયેલા પરિબળો ઉપર આધારિત હોય.

- મેક જ્યોક,1942

પરિપક્વતાનો અર્થ,

પરિપક્વતા વ્યક્તિના શરીરની આંતરિક કાર્યપ્રણાલી દ્વારા સ્નાયુઓ અને માંસપેશીઓને પ્રાપ્ત થતી દઢતા અને પરિપક્વતા છે,જે જીવ વિશેષના બાહ્ય વાતાવરણના પરિબળોથી પ્રભાવિત થતી નથી.

એ.ગેસેલ,1919

પરિપક્વતાનો અર્થ,

પરિપક્વતા વ્યક્તિના શરીરની આંતરિક કાર્યપ્રણાલી દ્વારા સ્નાયુઓ અને માંસપેશીઓને પ્રાપ્ત થતી દૃઢતા અને પરિપક્વતા છે,જે જીવ વિશેષના બાહ્ય વાતાવરણના પરિબળોથી પ્રભાવિત થતી નથી.

એ.ગેસેલ,1919